

TUJE PESMI V SLOVENSKI BESEDI

Ureja Janez Menart

Čeprav je naša rubrika namenjena predvsem sami prevajalski umetnosti, z le skopimi podatki o vsakokratnih avtorjih, včasih le nanese tako, da je pametno malo odstopiti od ustaljenih navad. Tako smo tudi v našem primeru dali prostor prispevku, v katerem je teža prenesena delno tudi na samega avtorja. S tem smo hoteli obenem z objavo prevodov nekoliko poudarjeno predstaviti tudi pesnika Waltherja von der Vogelweida, od katerega smrti letos (zelo verjetno) poteka 750 let. Prav zaradi te časovne odmaknjenosti, zaradi izražanja, miselnosti in navad, pa tudi zaradi svojevrstnih pesniških oblik visokega srednjega veka, v katerem so te pesmi nastale, so bila potrebna tudi bolj obširna pojasnila kot običajno. Kar se samih prevodov tiče, naj omenimo, da so nekateri izmed njih bili pred časom že objavljeni, vendar jih je prevajalec za to objavo temeljito pregledal in umetniško dopolnil.

VITEŠKI PESNIK WALTHER VON DER VOGELWEIDE

Uvodni portret o avtorju prispeval Anton Janko. Pesmi izbral in prevedel ter opombe napisal Dušan Ludvik.

Dušan
Ludvik

Srednjeveška viteška književnost je v zakladnico evropske kulture prispevala nekaj pomembnih literarnih del. Ta dela znajo zaradi svoje umetniške vrhunskosti, načina ubeseditve in izbire snovi, ki je splošno veljavna problematika človekovega bivanja, bralca tudi danes zadovoljiti. Na Nemškem se je viteško pesništvo (Minnesang), katerega ustvarjalci so bili povečini revni popotni vitezi brez

lastnih posestev (ministeriali), v komaj sto letih (1150—1250) razcvetelo in dozorelo v verodostojen prikaz viteškega življenja, zlasti še njegovih želja in hotenj. Kljub svoji ozki vezanosti na fevdalni družbeni sloj pa to

pesništvo v nekem višjem smislu popisuje probleme in občutja, ki so splošno človeška, umetniško pa tako prepričljivo povedana, da še vedno zmorejo premostiti prepad med sedaj in nekoč.

Walther von der Vogelweide, ki ga nemška literarna zgodovina razglša za svojega največjega lirika vse do Goetheja, je najpomembnejše ime nemške viteške lirike. Bil je sin nekega nižjega fevdalca (predikat: her »vitez«). Rojen je bil okr. 1168 najverjetneje na južnem Tirolskem v bližini Bolzana. Kot viteškega pevca ga prvič srečamo na Babenberškem dvoru na Dunaju, kamor je prišel v uk k tamošnjemu dvornemu pesniku Reinmarju. Izraz »v uk« uporabljamo namenoma, saj je moral vitez-pevec poleg zlaganja pevnih verzov (tj. tehnike verza) znati delati tudi melodije (tôn, dôñ) in vse skupaj v večini primerov sam prepevati ob spremljavi strun (wîse: wort). Viteški pesnik je torej v dobesednem pomenu besede bil tudi pevec (senger).

Po smrti svojih zaščitnikov na Dunaju, Leopolda V. in Friderika Avstrijskega, ter po sporu s svojim učiteljem, kateremu je očital sterilnost in pretirano stilizacijo, se je uvrstil med popotne pevce (po 1198). Tako je videl in spoznal velik del Evrope, od »Seine do Mure« in od »Pada do Trave« (severna Nemčija). Nekaj časa je dvorjanil kralju Filipu Švabskemu, precej let živel na dvoru thürinškega grofa Hermana (tu se je sešel tudi s svojim največjim pesniškim sodobnikom, Wolframom, ustvarjalcem *Parci-vala*), nekaj časa tudi na dvoru oglejskega patriarha, na dvoru koroškega vojvode Bernharda (1214) in še marsikje drugje.

V dunajskem času se je Walther še podrejal stilizirani in zelo niansirani liriki svojega učitelja Reinmarja; pri njem si je pridobil formalno popolnost in temeljito spoznal tematiko provansalske in nemške viteške lirike (höher Minnesang, tu pesem št. 1). Še pred drugim odhodom z Dunaja (verjetno 1203) pa je tak način pesnjenja zavrgel in ni več pel nezaslužene hvale nedosegljivim dvorjankam, temveč se je v pristrčnih in iskreno doživetih pesmih, polnih motivov in prispodob iz poletne in zimske narave (pesem šte. 2), obrnil na širši krog poslušalcev, na preprosta, a laže dosegljiva in bolj odzivna podeželska dekleta, (Mädchenlieder, tu pesmi št. 3 in 4). V kodeks ljubezenske viteške lirike je tako vnesel svoj lastni ideal popolne pesmi, pri čemer se je po obliki in vsebini naslonil na obliko plesne pesmi, pasturele in svitanice (Tagelied, alba). Veliko teh pesmi je nastalo pod vplivom vantske neposrednosti in formalnega mojstrstva takrat že uzakonjene viteške lirike; vendar pa so le-te dvorsko požlahtnjene in osebno prežarjene. Kasneje je svoja čustvena izkustva tega časa prenesel tudi v bolj formalistično, tako imenovano »uravnano« ljubezensko liriko (ebene Minne), ki ji je s tem podaril novo in zadnje življenje in lesk. Bil je mojster vseh treh vrst minnesanga: »nizke«, »visoke« in »uravnane« viteške ljubezenske lirike (niedere, hōhe, ebene Minne).

Velik del Waltherjevih pesmi ohranja takratno objektivno in subjektivno resničnost viteškega sveta (prošnje pesmi, hvalnice, rajalne pesmi), ukvarja pa se tudi z nemško državno politiko: v teh (politische Spruchdichtung, Leich) ves čas stoji na strani nemških vladarjev v njihovih sporih s papeškim Rimom, ki si je hotel prisvojiti tudi posvetno oblast (tu pesem št. 5). Vendar mogočniki Waltherju niso bili kaj posebno hvaležni in so ga slabo nagrajevali. Le zadnji, Friderik II, (služil je trem), mu je za politične zasluge podelil majhen fevd v okolici Würzburga (1220) in ga s tem na stara leta rešil revščine in brezdomstva. Kljub temu pa so bila njegova stara leta polna neprijetnih

spoznanj in Walther je z žalostjo in nejevoljo gledal na splošni nered v cesarstvu in na propadanje viteštva. Sodobnikom je, močno odmaknjen v resignacijo in v skladu z viteško etiko, svetoval, kako naj žive, da si pridobijo čast (ere), posest (guot) in božjo naklonjenost (gotes hulde), ne da bi pri tem izgubili to ali ono. Svojo življensko filozofijo, razočaranje nad napakami časa in propadanjem viteštva, pokaže utrujeni šestdesetletnik najbolj plastično v *Žalostinki* (tu št. 6). V njej se poslavlja od mladostnih idealov in tudi od sveta, še posebej žalosten, ker se ne more udeležiti 5. križarske vojne (1227/29). Umrl je kmalu po letu 1228, ko je nastala ta njegova zadnja pesem, in letošnje leto zato po pravici jemljemo kot 750. obletnico njegove smrti.

1. Blagor trenutku, da njo sem spoznal:
moje telo in duha je uklonila,
ko sem vse misli po njej naravnal,
ki jih je z ljubko vrlino osvojila.
Da se ne morem ločiti od nje,
čar nje storí, nje dobrota predana
in usta rdeča, sladkó nasmejana.

Čustva in misli veljajo le njej,
žlahtni in ljubi, popolni.
Kar bi še žêlel in upal poslej,
naj v zadovoljnost obeh se izpólni.
Da mi veselje prežema srce —
čar nje storí, nje dobrota predana
in usta rdeča, sladkó nasmejana.

2. Mraz nas je vse prehudó prizadel:
prélog in log, kjer je milo zvenel
ptičji ščebet, je zdaj pust in ves bel.
Ko bi vsaj videl spet žoganje dev
na cesti in slišal zbor ptičev vesel!

Da mi prespati je zimske dni!
Kadar sem buden, me zima mori:
ni in ni konca njene moči.
Vendar pa zima pred majem zbeži,
spet trgál bom rože, kjer srež zdaj leži.

3. Pod lipo znano
nad dobravo
na posteljici naju dveh,
tam poležano
najdeš travo
in rože utrgane po tleh.
V bližnjem logu pa vesel
tandaradėj
slavec bo ubrano pel.

V dobravo davi
šla sem sama.
Moj ljubi prej prišel je tja.
Spoštljiv pozdravi:
»Zlahtna dama!« —
kako presrečna sem bila!
Je poljubljal? Kar naprej!
Tandaradėj,
rdeče ustnice poglej!

Kup rož nastelje
zame v travo,
v njih posteljico narahljá.
Če koga pripelje
pot v dobravo,
se bo nasmehnil od srca.
Saj po rožah bo spoznal,
tandaradėj,
kje mi vzglavje je ravnal.

Če kdo ugane
— bog obvari! —
da spal je z mano, me bo sram.
O, naj ostane
molk na stvari!
Le jaz vem zanjo in on sam.
Le še ptiček ve za to,
tandaradėj,
on pa vdano mōlčal bo.

4. »Vzemite, o gospa,
ta venček«, rečem lepotici, »prav zares
se vam lepó podá;
in z rožami v laseh krasili boste ples.
Pa še dragulje čudovite
bi moral vam prinesiti
in v láse vam jih vplesti.
To pravim iz dna duše, verjemite!

Tako je mil vaš čar,
da tole krono iz cvetja srčno rad vam dam,
najdražjo svojo stvar.
Na kupe belih in rdečih rož poznam.
Rastó v dobravi na odročnem kraju;
kjer prelepó cvetijo,
kjer ptice žvrgolijo,
tja pójdíva jih trgat v maju.«

Darilo vzela je
kot grajska gospodična, vredna vse časti:
v obraz zardela je,
podobna roži, ki ob liliji cvetí.
Oči povesi sramežljivo,
pa nagne glávo milo:
to je bilo plačilo,
o drugem mólčal bom spoštljivo.

Nikoli, níkdar prej
od sreče nisem bil takó močno prevzet.
Ves čas je nihal z vej
in zraven naju padal v travo cvet na cvet.
V tej blaženosti zasmejim se,
ker v sanjah sem s sladkóstjo
bogat in z vso radóstjo.
Vtem se zdani — in jaz zbudim se.

Tako se mi zgodi,
da moram vsem dekletom v teh poletnih dneh
globoko gledati v oči.
Morda le najdem jo, potem ne bom v skrbah.
Kaj pa če poplesuje tamle na planjavi?

Dekleta, lepa čujte,
klobuke privzdiguje,
naj jo zagledam z venčkom rož na glavi!

5. Na kamnu sam sedé
prekrižal sem nogé
in nanje laket sem oprl,
nato sem že z dlanjo podprl
si brado in obraz.
Premišljaj sem lep čas,
kako se dá živeti:
ne morem doumeti,
kako imeti t r i stvari,
da se nobena ne skazí.
Od teh si čast in svetna oblast
nastavljata škodljivo past,
a božja milost, tretja stvar,
ja najbolj dragoceni dar.
Del v e n o skrinjo bi vse tri.
Žal se nikoli ne zgodi,
da božja milost in oblast
ob njima še posvetna čast
bi v e n e m srcu se združile.
Pot so zaprle mračne sile:
zahrbtnost je v zasedi,
nasilje v naši sredi,
mir, red vsa v ranah do krvi.
Doklèr ne ozdrávita tá dva,
ni varnosti za one tri.
6. Gorje, kam šla, prešla je vez trdna mojih let?
Je svet moj le izsanjan? Je mar resničen svet?
O čemer prej sem sodil, da je, je res bilo?
Če je takó, sem sanjal in sam ne vem za to,
Zdaj sem se zdramil, toda ta svet mi ni več znan,
čeprav sem prej poznal ga, kot tole svojo dlan.
Kjer kot otrok sem rasel, vsi ti ljudje, ta kraj,
— kot da je vse zlagano — mi vse je tuje zdaj.
Starí so zdaj in leni vrstniki mladih let,
požgano zdaj je polje, posekan gozdni svet:
če potok nê bi tekkel kot v starih dneh vesel,

zares hudó nesrečen sam sebi bi se zdel.
 Marsikatéri znanec izogne se me rad.
 Ta svet vsenaokoli z bridkóstmi je bogat.
 In kadarkoli spomnim se tistih lepih dni,
 ki so prešli kot plosknil po morju bi z dlanmi —
 gorje, o, le gorje!

Gorje, kako zdaj mladi se klavrno drže!
 Nekoč jim čista rádost žlahtíla je srce.
 Le skrb in strah poznajo: a kdo ju je spočel?
 Naj pridem kamorkoli, nihče ni več vesel:
 glej, ples in smeh in petje zamíra od skrbi,
 kdaj kak kristjan je videl bolj žalostne ljudi?
 Gospem slabó poda se v laseh trak in naplèt,
 ponosni vitez hodi oblečen kakor kmet.
 Nam ostra pisma iz Rima poslali so v teh dneh,
 jok nam je še dovoljen, a prepovedan smeh.
 Živeli smo veselo, zdaj me boli srce,
 ker smeh svoj naj zamenjam za žalost in gorje.
 Še gozdne ptiče bega naš jok in stok neljub,
 je potlej kakšno čudo, da me mori obup?
 Bedak, čemu zla jeza iz mene govori?
 Kdor sprejme svetno rádost, onstránsko izgubí —
 gorje, o, le gorje!

Gorje, sladkóst užitka je zastrupila svet!
 Poglejte, žolč gorjupi zagrénil nam je med:
 naš svet od zunaj lep je je bel, rdeč, zelen,
 od znotraj pa je črn, mrtvaško zamračen.
 Ta, ki ga svet je spridil, odvezo naj dobi:
 velikih grehov z majhno pokoro se znebi.
 Zdaj, vitezi, na vas je, storite moški sklep:
 vi nósíte čelade, trdnó kovan oklep,
 blagoslovljène meče in k temu močen ščit.
 Daj Bog, da zmage vreden, bi zanjo šel se bít!
 Takó ubogi revež bi bil dovolj bogat.
 Ne mislim fevdne zemlje, ne bi zakladov rad!
 O, ne! Nebeško krono, ki s kopjem pribori
 si jo vojščak navadni, rad nosil bi vse dni.
 Če s križarji bi mogel čez véliko morjé,
 bi pel samó še »blagor« in níkdar več »gorje«,
 nikoli več gorje!

Opombe. Verz minnesengrov je sicer naglasno alternirajoči verz, vendar pa ga ni mogoče istovetiti z našim jambskim, trohejskim ipd. verzom. Na splošno je manj vezan kot naš pravilni verz; pozna prenapeti zlog, ki zapolni celo stopico, dovoljeno je zanemariti ali dodati nepoudarjeni zlog v stopici, opustiti anakruzo itd. Ta svobščina je v zvezi z melodijo — verz minnesengrov ni recitiran, temveč pët. Poleg tega so teksti izpričani le v poznejših variiranih oblikah. Zato se njihova metrična oblika lahko reproducira v prevodih le nepopolno in samo približno. Skušal sem zajeti kar najbolj natančno originalni metrum, dosledno pa obdržati prvotni obrazec rim. — Teksti minnesengrov se navajajo po prvih izdajah Karla Lachmanna, pesmi Waltherja torej po izdaji iz l. 1827, ki jo je imel tudi Matija Čop. Navedbe števil na začetku posameznih opomb v oklepaju naznačujejo mesto pesmi v navedeni zbirki.

1. (110,13) Primer »visoke« ljubezenske pesmi. Kitica je tridelna ($2 + 2 + 3$); sestoji iz »proreka« (Aufgesang) z dvema »oporama« (tolle) in iz »poreka« (Abgesang). Metrična in rimovna oblika proreka je navadno drugačna od tiste v poreku, tako tudi melodija (navadno je zadnja nota 2. opore hkrati prva nota poreka). — Tu je 5. verz prve kitice brez zvočnega stika, rima se šele s 5. verzom 2. kitice (t. i. Waise (sirota« srvn, kórner »zrna«). Obe kitici imata enak »pripev« (refren, Kerhrreim).

2. (39,1) Sodi v zvrst »zimskih pesmi (Winterlied). Kitica je dvodelna ($3 + 2$). Daktilski trimetri in enotne rime skozi vso kitico (stfranc. tirade ali laisse) spominjajo na metrične oblike provansalskih trubadurjev. — *žoganje na cesti*: cesta je bila običajni prostor za vsakovrstne igre; žoganje sodi k prvim pomladanskim zabavam; — *njene moči*: pogostni srednjeveški topos (npr. Carmina Burana 18a: »zima kaže silno moč«) tako tudi predstava »zmagovite pomladi (maj); oba letna časa sta poosebljena; — *trgal bom rože*: star ljubezenski simbol (gl. tudi 39,11 in 74,20).

3. (39,11) Klasični primer osebno doživete »nizke« ljubezenske pesmi, tako tudi 74,20. Kitica je tridelna ($3 + 3 + 3$) z vmesnim refrenom. Primer »pasturele« (ljubzensko srečanje mladega plemiča s preprosto deželanko sredi bukolične majske narave). — *žlahtna dama*: neenotna razlaga, izbral sem najbolj naravno: deželanko njen »ljubi« pozdravi spoštljivo, kot da je tudi ona »grajska gospodična«, zato takšno veselje (gl. tudi 74,20).

4. (74,20) Primer »plesne pesmi« ((Tanzlied); kot prejšnja je tudi ta bolj razpoloženska in pripovedna kot čustveno lična. Kitica je tridelna ($2 + 2 + 4$). — *venček*: plesalci obeh rodov so na glavi nosili vence, spletene iz mladih vej ali iz travniških cvetic; venček — navadno dvoumno (star ljubezenski simbol devišstva); — *krono iz cvetja*: (schâpel) — variacija za »venček«; — *stopa*: srednjeveški ples je počasen (stopan; den reien gën, treten) ali pa hiter (poskočen, skakan; den reien springen, prim. Carmina Burana 137a: »visoki rej skakajva, moja gospa«). Prvemu še najbolj ustreza koroški izraz »nizki rej«, drugemu pa »visoki rej«; — *klobuke privzdiguje*: deželanke, zlasti na Avstrijskem, so nosile klobuke s širokimi krajci, ki so jim zakrivali in senčili obraz (Schattenhut).

5. (8,4) Prvi primer nemške »politične pesmi« (spruch); nastala je ok. l. 1198/1199. Popisana drži simbolizira hkrati »sodnika« in »misleca«. Tako je Walther »upodobljen« v Manessejevem (= Velikem heidelberškem) rokopisu (ok. 1330). Politično ozadje: Po smrti cesarja Henrika VI. Staufovca (IX., 1197) je namesto njegovega 3-letnega sina Friderika vladal njegov ujec Filip Švabski. Ta se je — čeprav ga je papež Inocenc III. l. 1197 izobčil iz Cerkve — dal kronati za nemškega kralja (IX., 1198). Severna Nemčija pa je za protikralja izbrala Welfa, Ota IV. (VI., 1198). V spor se je l. 1199 vmešal tudi papež in se odločil za Ota. Posledica tega dvovladja je bilo brezpravje in gmotno ter duhovno opustošenje države. Walther je bil na strani Filipa. K tej pesmi sodita še 2 vsebinsko komplementarni pesmi (gl. moj prevod: NSD 1953, 1017ss.). Metrična oblika je 3 do 4-iktne »parni verz« (Reimpaare) dvorskega epa; zadnja vrstica s cezuro po 3. stopici je »dolgi verz« (Langvers), podoben nibelunškemu verzu (gl. 124,1).

6. (124,1) Velja za najlepšo in najglobljo Waltherjevo pesem. Kljub osebному, elegičnemu tonu sodi tudi med politične »naborne pesmi«, ki propagirajo križarsko vojno (Werbelied, Kreuzlied). Ozadje: Štaufovec Friderik II., od XII. 1212 nemški kralj, bi moral do poletja 1225 pripraviti novo križarsko vojno, s katero pa odlaša. Šele v začetku septembra 1227 odpluje z vojsko meščanov, kmetov, v glavnem pa vitezov proti Palestini. Zaradi množičnega umiranja ipd. se mora vrniti na kopno. Papež Gregorij IX. ga za kazen izobči iz Cerkve. Posledica tega je splošna zbežanost in osuplost v Nemčiji (Walther: 2. kitica). Edini izhod je uresničitev križarskega pohoda (Walther: 3. kitica) — Friderik se izkrca septembra 1228 v Akonu. — »Žalostin-

ka« je nastala po obisku rojstnega kraja (gl. 1. kitica) med časom izobčenja Friderika (29. IX. 1227) in pred septembrom 1228, tj. pred drugim odplutjem, ki bi se ga tudi Walther rad udeležil. Z rojstnim krajem (južna Tirolska), kamor se je odpravil mogoče zaradi križarske vojne, ga povezuje tudi dolgi verz, verz starega obdonavskega minnesanga. To je variacija nibelunškega verza (3 + 3 ikti) s stalno cezuro po 3. verzem elementu in s svobodno anakruzo v začetku »nasnove« (Anvers) in »odsnove« (Abvers) — gl. Dušan Ludvik, Srednjeveške in staronemške verzne oblike — v: Literarni leksikon zv. 4 (1978), str. 5—7. — *izsanjan*: »življenje je sen« je že svetopisemska primerjava (Job; Psalmi); — *ostra pisma*: Gregorjeva enciklika nemškim škofom (1. X. 1227) in nemškim knezom (8. X. 1227) o izobčenju Friderika, pač tudi vest o potrditvi ekskomunikacije (18. XI. 1227); — *žolč*: *med* — splošno rabljena srednjeveška anti-teza za »žalost«: »veselje«; — *ta svet*: srednjeveška alegorija sveta; — *moški sklep*: udeležiti se križarske vojne; — *blagoslovljene meče*: pri razglasitvi za viteza, so blagoslovlili meče (našteto orožje je vidni atribut viteštva); — *nebeško krono*: krono večnega življenja (zveličanja); — *navadni vojščak*: dvojna razlaga — 1. tako bi on (= vitez) dosegel zveličanje, ki si ga lahko v boju za krščansko vero s sulico prisluži celo navadni vojščak (= nevitez) — 2. mišljen je rimski legionar Longinus, ki naj bi bil po legendi prebodel Kristusov bok in ga tako na križu rešil vseh muk, za kar naj bi bil čudežno zveličan.